

STANISŁAW BEREZOWSKI

GEOGRAFICKÉ PROBLÉMY PLÁNOVANIA METROPOLNEJ OBLASTI
VARŠAVY

Geographical problems in regional planning are extremely vast. They are connected, above all, with spatial structures which have been studied by economic geography and are often changed by regional planning. As far as Warsaw metropolitan region is concerned, geographers and planners have established the existence of several subregions with very different level of economic development. Thus, the fundamental assumptions of this regional plan are the deglomeration of the Warsaw subregion and, at the same time, economic activation of the other subregions, particularly the eastern ones.

Medzi regionálnym plánovaním a geografickými vedami jestvujú úzke vzäzky. Možnosť aplikácie geografie je síce rôzna, ale v oblasti tohto druhu plánovania je praktické použitie fyzickej a ekonomickej geografie mimoriadne rozsiahle a pre národné hospodárstvo zvlášť užitočné. A preto sa už v prvých rokoch po vojne a najmä v období trojročného plánu (1947—1949) veľa poľských geografov aktívne zúčastňovalo na prácach práve v tejto sfére. Netreba osobitne dokazovať, že táto ich činnosť bola veľmi osožná pre zvýšenie celkovej úrovne geografických analýz a syntéz. Dobré totiž vieme, že prax je najlepším overovateľom vedeckej pravdy v oblasti každej spoločenskej i ekonomickej disciplíny a obzvlášť ekonomickej geografie, ktorou sa predovšetkým zaoberá aj tento príspevok.

Všeobecné poznámky. V rozvoji plánovacieho systému v Poľsku bol rok 1968 zvlášť dôležitý, pretože vlastne vtedy sa uskutočnilo oficiálne schválenie plánu rozvoja varšavskej oblasti (Varšavy a Varšavského vojvodstva) v Rade ministrov Poľskej ľudovej republiky ako prvého regionálneho plánu v novozačatej etape experimentálneho plánovania. Na vypracúvaní tohto plánu sa zúčastnili geografi jednak ako členovia skupiny patriacej pracovne k Prezídium vojvodskej ľudovej rady, jednak ako experti a recenzenti.

V obsahu tohto regionálneho plánu sú geografické problémy dosť hojne zastúpené, pretože aj priestorová štruktúra spomínanej oblasti — a to je práve typická geografická problematika — je tu veľmi rozmanitá, nepochybne viacej, ako sa to obyčajne dá konštatovať v hospodárskych oblastiach metropolného typu. Vyplýva to zo skutočnosti, že varšavská oblasť okrem toho, že má metropolný charakter, obsahuje súčasne vo svojich hraniciach územia hospodársky slabé rozvinuté, vyžadujúce si zásadnú hospodársku i spoločenskú aktivizáciu. Je to teda oblasť s veľkými disproporciami v roz-

¹ Opałło M., *Dysproporcje w strukturze przestrzennej przemysłu w Polsce Ludowej*. PWE, Warszawa 1969, str. 137.

miestnení trvalých materiálnych hodnôt v pomere k priestoru¹ a zároveň s ešte nie všade patrične spolarizovanými priestorovými väzbami (spádovitosťou).

Dokonca sa ešte v rámci týchto značných disproporcií v hospodárskom využívaní tvrdošijne udržovala spontánna (živelná) tendencia k ich zväčšovaniu. Počas prvých období národných hospodárskych plánov Varšava pôsobila vzhľadom na priestory svojej oblasti ešte sústavne ako „nasávací pumpa“. V skutočnosti je Varšava dodnes ešte stále skôr sama „pólom príťažlivosti“ ako „pólom rozvoja“, aktivizujúco vplývajúcim na svoju oblasť. Zastavenie a zlikvidovanie nepriaznivých tendencií sa stalo jednou z hlavných programových zásad nového regionálneho plánu, zásad smerujúcich k správnejšiemu sformovaniu regionálnej štruktúry tejto časti Poľska. Možno uviesť tri takéto zásady, medzi ktorými ostatne jestvuje úzka dialektická súvislosť: 1. plánovitá deglomerácia Varšavského mestského súboru, 2. aktivizácia okresov ešte hospodársky zaostalých, 3. Polycentrický rozvoj celkovej hospodárskej činnosti.

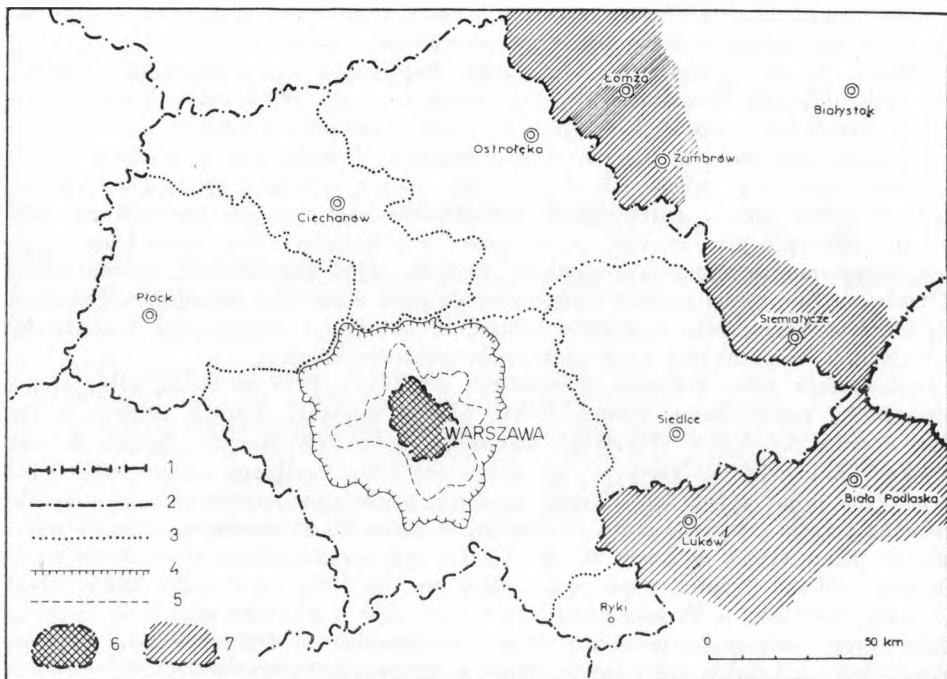
Deglomerácia. Jedno z hlavných rozhodnutí plánu hovorí, že za účelom zabezpečenia pravidelného rozmiestnenia výrobných síl, ako aj udržania dobrých podmienok pre život a prácu na území Vršavského mestského súboru (Warszawski Zespól Miejski, skratka WZM; zahrnuje Varšavu a jej prímestskú zónu s celkovou rozlohou 845 km²) je potrebné prijať zásadu ohraničenia prírastku pracovných príležitostí a tým aj obmedzenia vzrastu celkového počtu obyvateľov. V počiatočnom období spracúvania regionálneho plánu (1965) v celom WZM žilo 1,6 milióna obyvateľov a z toho v meste Varšava 1,25 mil. Naproti tomu podľa plánu pre rok 1985 má v celom WZM bývať 2,35 mil. obyvateľov a Varšava sama z toho 1,55 mil.² V dôsledku toho bude skutočný prírastok obyvateľstva prameniť z prírastku prirodzeného (r. 1969 vykazoval vo Varšave hodnotu 6,0 ‰) a iba v menšej miere z migračného prírastku.

Program deglomerácie sa opiera o dôkladnú reguláciu vzniku nových pracovných príležitostí; len malý počet inštitúcií a podnikov môže prijímať pracovníkov bez väčších obmedzení. Naproti tomu pre veľa pracovísk sa prijala zásada zvyšovania ich produkcie len pomocou vzrastu produktivity práce, cestou technického pokroku, ako aj zlepšením organizácie práce. V dôsledku toho sa už v súčasnosti stala Varšava vyňhou modernizácie techniky, pričom jej pomáhajú početné vedecké inštitúty Poľskej akadémie vied, jednotlivých ministerstiev a vysokých škôl.

V prípade, keby bolo nevyhnutné tvorenie výrobných kapacít s využitím nových pracovných síl, potom dotyčné inštitúcie (priemyselné závody, stavebné podniky atď.) majú možnosť zakladania svojich oddelení (filiállok), predovšetkým na území Varšavského vojvodstva, mimo prímestskej zóny WZM, ale taktiež v iných častiach Poľska.

Už v súčasnosti vo varšavskej oblasti pracuje približne dvadsať takýchto filiálnych závodov, v rôznych, niekedy dokonca malých mestách. Sú to závody so 150—200 zamestnancami, produkujúce súčiastky strojov alebo zariadení, prípadne tiež polovýroby, ktoré sa potom montujú alebo dokončujú v centrálnom závode, lokalizovanom na území WZM. Máme tu teda do činenia s programom deglomerácie pasívnej, spočívajúcej v tvorení nových závodov mimo strediska nadmernej koncentrácie, bez presunovania závodov alebo dokonca samých pracovníkov, čo by bolo v súčasných podmienkach už veľmi drahým a neracionálnym zásahom aktívnej deglomerácie. Z Varšavy do filiállok na území vojvodstva sa premiestňujú jedine (aj to často len dočasne) osoby z technického vedenia. Školenie pracovníkov filiálky, obyvateľov príslušných miest, sa

² Uznesenie čis. 235/68 Ekonomického výboru Rady ministrov zo dňa 24. júla 1968 vo veci „Základných zásad plánu Varšavského mestského súboru a celkového plánu Varšavy do roku 1985“. Príloha k uzneseniu, bod III, 6.1.

Mapa 1. Priestorová štruktúra varšavskej oblasti.

1 — politická hranica štátu, 2 — administratívne hranice vojvodstiev, 3 — hranice podoblastí plánovania varšavskej oblasti, 4 — hranica Varšavského mestského súboru, 5 — hranica varšavskej aglomerácie, 6 — administratívne územie Varšavy, 7 — územia, ktoré sa v budúcnosti majú pripojiť k príslušným podoblastiam súčasného Varšavského vojvodstva.

uskutočňuje zo začiatku v centrálnom podniku vo Varšave, ale potom už v priebehu činnosti filiálneho pracoviska.

O priemernej finančnej rentabilite zakladania a exploatácie nového pracoviska vo filiálke sa, prirodzene, diskutuje. Niektorí predstavitelia techniky o tejto rentabilite priamo pochybujú, pričom poukazujú na problémy rôznych vedľajších (sprievodných) investícií, ktoré akoby zvyšovali výdavky na otváranie a udržiavanie v činnosti týchto, spravidla skutočne malých, filiálnych závodov. Jednako však dokonca presný matematický výpočet, porovnávajúci výdavky na zakladanie podnikov na území WZM a v ostatných častiach Varšavského vojvodstva, potvrdzuje v mnohých prípadoch výhodnosť lokalizácie práve v takýchto filiálkach. Totižto v mnohých mestských štvrtiach WZM sa už dosiahli hranice urbanistického rozvoja.

Aktivizácia. Z hľadiska aktivizácie niektorých stále ešte hospodársky zaostalých okresov vojvodstva prináša lokalizácia, hoci aj malých filiálnych závodov na ich území, spravidla veľmi značný úžitok. Preto tiež správne orgány, okresné a mestské národné rady sa intenzívne usilujú o lokalizáciu podnikov tohto typu na svojom území. Tieto orgány dokonca aj čiastočne hradia náklady na spomínané sprievodné investície, financujú stavbu potrebného úseku ulice alebo cesty, napojenia na elektrické vedenie a pod.

K týmto hospodársky zaostalým územiať varšavskej oblasti patrí predovšetkým jeho severovýchodná časť. Z fyzickogeografického hľadiska prevažnú časť tohto terénu zaberá piesočnatá rovina, dodnes značne zalesnená, s priaznivými predpokladmi pre rozvoj chovateľstva. Etnograficky je to zaujímavá oblasť Kurpiov, ktorá si v určitej miere dodnes zachováva svoju ľudovú kultúru. V priebehu historického vývoja bolo toto územie neraz zničené vojny: švédsky vpád v 17. storočí, napoleónske vojny, novembrové povstanie, prvá svetová vojna a dvakrát (1939 a 1944) počas poslednej vojny. Okrem toho cez niekoľko storočí to bolo pohraničné územie, cářskými vládami vedome hospodársky zanedbávané.

Preto sa tiež v čase ľudovej vlády v rokoch 1960—1970 začalo v tejto oblasti zakladanie väčších priemyselných podnikov. Lokalizovali sa predovšetkým v jej stredisku, v meste Ostroľeka. V súhlase s leninskou zásadou rozvoja priemyslu bola tu prvou investíciou veľká tepelná elektrárňa, ale potom sa dal do prevádzky veľký papierensko-celulózový kombinát, opierajúci sa čiastočne o miestnu drevnú surovinu. Väčší závod mäsového priemyslu má vplývať na zvýšenie miestneho chovateľstva.

Zvýšenie hospodárskej úrovne je potrebné tiež vo východnej časti Varšavského vojvodstva. Hlavné stredisko Siedlce tu už síce má 40 tis. obyvateľov, ale jeho priemyselné a kultúrne funkcie sú ešte slabo rozvinuté. Pre okolité územia je charakteristické slabé priemyslenie, pričom ani poľnohospodárstvo nedosahuje náležitú výnosnosť. Hospodársky minimálne sa využíva dolina rieky Bugu, a to rovnako pre dopravu a rybárstvo, ako aj pre energetiku alebo zavodňovanie. Preto tiež patričné hospodárske využitie tejto rieky a jej premena na živú tepnu, vyvolávajúcu aktivizáciu priľahlých území, je dôležitým problémom pre budúcnosť celej východnej časti vojvodstva.

Polycentrizmus. Zo spomínaných zásad, deglomerácie na jednej strane a aktivizácie na strane druhej, vyplynula potom základná zásada regionálneho plánu. Pre plánovacie účely bola celá oblasť rozdelená na päť podoblastí a celkový plán sa zostavoval podľa týchto jeho územných častí. V každej oblasti sa najväčšie z jestvujúcich miest určilo za stredisko koncentrácie investícií, stredisko intenzívneho rozvoja, ktoré bude aktivizujúco vplývať na okolité územia. Prijala sa teda zásada polycentrického rozvoja vyznačujúca so uprednostňovaním štyroch mestských aglomerácií; piatou je prirodzene Varšava, ktorá však podlieha, ako sme už povedali, programu deglomerácie.

Jedným z plánovaných centier príťažlivosti sa stala Ostroľeka, stredisko Kurpiovskej podoblasti. V súčasnosti tu žije 20 tis. obyvateľov a r. 1985 má dosiahnuť 75 tisíc. z toho dôvodu to bude mesto s najväčšou dynamikou rozvoja. V súčasnosti ešte nepredstavuje významnejšie centrum pre okresy svojej oblasti. Druhým takýmto strediskom rozvoja sú Siedlce, v ktorých sa do roku 1985 počet obyvateľov zdvojnásobí a dosiahne 80 tisíc. Potom budú ovplyvňovať územie značne väčšie, ako je ich terajšia podoblasť, zahrňujúca iba štyri okresy.

Tretím mestom s rýchlejšim rozvojom bude Ciechanów, a to rýchlejšim, ale predsa nie natolko ako zostávajúce polycentrické póly príťažlivosti podoblastí. Toto mesto totiž nemá zvlášť priaznivé potencionálne podmienky k tomu, aby sa v budúcnosti stalo plnohodnotným regionálnym strediskom. Bude tu nedostatok vody pre mnohé druhy závodov, je tu slabo vybudovaná komunálna vybavenosť. Preto tiež vzrastie počet obyvateľov v Ciechanówe z dnešných 23 tisíc sotva na 45 tisíc.

Posledným strediskom je Plock, staré mesto mazovských kniežat, ležiace na vysokom pravom brehu Visly, ktoré sa stalo — ako je známe — miestom lokalizácie veľkého, v Poľsku najväčšieho rafinérneho a petrochemického kombinátu. Spolu s rozvojom sektora služieb (obchod, osveta, odborné školy a pod.) pôsobí toto priemyslenie ako hlavná príčina už v súčasnosti silnej dynamiky vývoja Plocka. Z hľadiska vzrastu

počtu obyvateľov sa táto dynamika prejavuje takto: rok 1950 — 33 tisíc, 1970 — 70 tisíc a podľa plánu na rok 1985 — 120 tisíc.³

Vidíme teda, že celkove dvadsaťročný plán rozvoja varšavskej oblasti nebude zachovávať doterajšie pomery priestorového rozmiestnenia hospodárskej činnosti, ale že zavedie v tejto oblasti racionálne premeny, smerujúce rozhodne k čo najracionálnejšiemu a rovnomernejšiemu rozmiestneniu výrobných síl. Je to úplne v súlade s hlavnými zásadami socialistického plánovania národného hospodárstva.

Súhrn. V priestorovej štruktúre oblasti bude dominujúca úloha, prirodzene, naďalej patriť Varšave. Avšak rozvoj jej mestskej aglomerácie sa už v súčasnosti spomaľuje v prospech iných podoblastí tejto časti Poľska. Pre ekonomických geografov je veľmi zaujímavé a osožné analyzovanie tak stavu východiskového, jestvujúceho hospodárskeho využívania, ako aj zásad rozvoja, ktoré modifikujú súčasné priestorové pomery a nakoniec aj analyzovanie účinku a výsledkov realizácie tohto, pre Poľsko zvlášť významného regionálneho plánu. Týmto spôsobom sa môžu poľskí geografi prakticky zúčastňovať na budovaní lepšej budúcnosti svojej ľudovej vlasti.

Stanisław B e r e z o w s k i

LES PROBLÈMES GÉOGRAPHIQUES DE LA PLANIFICATION DE LA RÉGION METROPOLITAINE DE VARSOVIE

D'entre plusieurs problèmes géographiques de la planification régionale l'auteur attire l'attention sur l'importance des structures spatiales, avec leurs particularités de l'aménagement. La région de Varsovie en est un exemple intéressant, à cause du développement inégal de son territoire: d'une concentration considérable de l'agglomération de Varsovie s'opposent de vastes districts sous-développés à nord-est de cette région.

Il en résulte, pour les travaux de planification, une nécessité du partage de la région en subrégions. L'auteur en délimite quatre, dites les subrégions planifiées, qui doivent devenir les régions de base pleinement développées en avenir:

1. subrégion de nord-est de la ville Ostrolenka, qui ne présente en ce moment qu'une juxtaposition par liée des districts administratifs sous-développés,
2. subrégion à l'est, de la ville Siedlce, avec certains traits de sous-développement, de même que assez nettement polarisée autour de Siedlce,
3. subrégion de nord-ouest avec deux pôles d'attractions: Plock et Ciechanów, subrégion en voie de vite développement grâce à l'industrialisation de Plock.
4. subrégion de Varsovie, de caractère vraiment métropolitaine avec une concentration considérable des forces productives et de secteur tertiaire.

En conclusion nous trouvons une explication des idées-clés du plan de la région de Varsovie, c'est à dire de la déglomération de l'ensemble urbaine de Varsovie d'un côté et de l'activation économique des subrégions de territoires de l'est de l'autre côté.

Mape 1. *La structure spatiale de la région de Varsovie.* 1 — la frontière politique d'état, 2 — les frontières administratives des voivodies, 3 — les frontières des subrégions de planification de la région de Varsovie, 4 — la frontière de l'ensemble urbain de Varsovie, 5 — la frontière de l'agglomération de Varsovie, 6 — le territoire administratif de Varsovie, 7 — les territoires qui doivent être incorporés en avenir aux subrégions respectives de la région actuelle de Varsovie.

³ Berezowski S., *Ekonomiczna struktura przestrzena regionu Warszawskiego*. Czasopismo Geograficzne, 1969, čís. 2.